

ISSN 1999-4214 (print)
ISSN 2957-5095 (online)

ЕУРАЗИЯ ГУМАНИТАРЛЫҚ ИНСТИТУТЫНЫҢ

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

ЕВРАЗИЙСКОГО
ГУМАНИТАРНОГО
ИНСТИТУТА

BULLETIN

OF THE EURASIAN
HUMANITIES
INSTITUTE

№4/2024

Жылына 4 рет шығады
2001 ж. шыға бастаған

Выходит 4 раза в год
Начал издаваться с 2001 г.

Published 4 times a year
Began to be published in 2001

Астана, 2024

Бас редактор **Дауренбекова Л.Н.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
филология ғылымдарының кандидаты
Жауапты редактор **Алимбаев А.Е.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
философия докторы (PhD)

Редакция алқасы

Аймұхамбет Ж.Ә.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Ақтаева К.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Мицкевич атындағы Польша университеті, Познань, Польша.
Әбсадық А.А.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Бредихин С.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Солтүстік Кавказ федералды университеті, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	филология ғылымдарының кандидаты, доцент Ә. Бөкейхан атындағы университеті, Семей, Қазақстан
Ермекова Т.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
Есиркепова К.Қ.	филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Жүсіпов Н.Қ.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан
Курбанова М.М.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Алишер Навои атындағы Ташкент мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті, Ташкент, Өзбекстан
Қамзабекұлы Д.	ҚР ҰҒА академигі, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Құрысжан Л.Ә.	филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Ханкук шетелтану университеті, Сеул, Оңтүстік Корея
Онер М.	философия докторы (PhD), профессор, Эгей университеті, Измир, Туркия
Пименова М.В.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Шет ел тілдері институты, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазан федералды университеті, Қазан, Татарстан, РФ
Сенмез О.Ф.	философия докторы (PhD), профессор, Токал Газиосманпаша университеті, Токал, Туркия

Редакцияның мекенжайы: 010009, Астана қ., Жұмабаев даңғ., 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы.
Меншіктенуші: «А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты»
Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі Ақпарат комитетінде қайта есепке қойылды. Тіркеу № KZ92VPY00046970 17.03.2022
Басуға 24.12.2024 ж. қол қойылды. Пішімі 60*84 1\8. Қағаз офсеттік Көлемі. БТ.
Таралымы 200 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 89
«Ақтаев У.Е.» баспасында басылып шықты

Главный редактор **Дауренбекова Л.Н.**
Кандидат филологических наук, доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова
Ответственный редактор **Алимбаев А.Е.**
Доктор философии (PhD), доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова

Редакционная коллегия

Аймухамбет Ж.А.	доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Актаева К.	доктор филологических наук, профессор, университет имени Адама Мицкевича, Познань, Польша.
Абсадық А.А.	доктор филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А.Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Бредихин С.Н.	доктор филологических наук, профессор, Северо-Кавказский федеральный университет, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	кандидат филологических наук, доцент университет имени А. Бокейхана, Семей, Казахстан
Ермекова Т.Н.	доктор филологических наук, профессор, Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан
Есиркепова К.К.	кандидат филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Жусипов Н.К.	доктор филологических наук, профессор, Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан
Курбанова М.М.	доктор филологических наук, профессор, Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы им. Алишера Навои, Ташкент, Узбекистан
Камзабекулы Д.	академик НАН РК, доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Курсыжан Л.А.	кандидат филологических наук, профессор, Университет иностранных языков Ханкук, Сеул, Южная Корея
Онер М.	доктор философии (PhD), профессор, Эгейский университет, Измир, Турция
Пименова М.В.	доктор филологических наук, профессор, Институт иностранных языков, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	доктор филологических наук, профессор, Казанский федеральный университет, Казань, Татарстан, РФ
Сенмез О.Ф.	доктор философии (PhD), профессор, Университет Токат Газиосманпаша, Токат, Турция

Адрес редакции: 010009, г. Астана., пр. Жумабаева, 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Вестник Евразийского гуманитарного института.
Собственник: «Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова».
Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан Комитет информации постановлено на переучет № KZ92VPY00046970 17.03.2022
Подписано в печать 24.12.2024 ж. Формат 60*84 1\8. Бум. Типопр.
Тираж 200. Цена согласовано. Заказ № 89
Напечатано в издательстве «У.Е. Актаева»

Chief Editor **Daurenbekova L.N.**

Candidate of Philological Science, Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute

Editor-in-Chief **Alimbayev A.E.**

Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute

Editorial Board

- Aimuhambet Zh.A.** Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
- Aktayeva K.** Doctor of Philological Sciences, Professor, Poznan Adam Mitskevich University, Poznan, Poland
- Absadyk A.A.** Doctor of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
- Bredikhin S.N.** Doctor of Philological Sciences, Professor, North-Caucasus Federal University, Stavropol, RF
- Гайнуллина Ф.А.** Candidate of Philological Sciences, Associate Professor Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan
- Yermekova T.N.** Doctor of Philological Sciences, Professor, Kaz. National Women's Pedagogical University. Almaty, Kazakhstan
- Yesirkerova K.K.** Candidate of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
- Zhusipov N.K.** Doctor of Philological Sciences, Professor, Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan
- Kurbanova M.M.** Doctor of Philological Sciences, Professor, Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoyi, Tashkent, Uzbekistan
- Kamzabekuly D.** Academician of NAS RK, Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
- Kuryshzhan L.A.** Candidate of Philological Sciences, Professor, Hankuk University of Foreign Studies Seoul Korea
- Oner M.** Doctor of Philological (PhD), Professor, Aegean University, Izmir, Turkey
- Pimenova M.V.** Doctor of Philological Sciences, Professor, Foreign Languages Institute, St-Petersburg, RF
- Seifullina F.S.** Doctor of Philological Sciences, Professor, Kazan Federal University, Kazan, Tatarstan, RF
- Senmez O.F.** (PhD), Professor, Tokat Gaziosmanpasa University, Tokat, Turkey

Editorial address: 010009, Astana., 4, Prospect Zhumabayev

Tel/Fax: (7172) 561 933: e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Bulletin of the Eurasian Humanities Institute.

Owner: «A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute».

The Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan Information Committee decided to re-register No. KZ92VPY00046970 17.03.2022

Signed for printing 24.12.2024 Format 60 * 84 1 \ 8. Paper. Printing house

Circulation 200. Price agreed. Order No. 89

Printed in the publishing house of «U.E. Aktaev»

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENTS

ТІЛ БІЛІМІ / ЯЗЫКОЗНАНИЕ / LINGUISTICS

АКИЖАНОВА Д.М., ОМАРОВА А.С., ЧЕШМЕДИЕВА-СТОЙЧЕВА Д.С.	Вопросы межъязыковой передачи топонимов Республики Казахстан	7
АҚЖІПТОВА А.О., САЛҚЫНБАЙ А.Б., СӘРСЕНБАЙ Ж.А.	Абай өлеңдеріндегі окказионалды субстантиваттар	18
АУБАКИРОВА А.Е., ҚҰРМАНБАЙҰЛЫ Ш., ЖУАНЫШПАЕВА С.Ж.	Новые термины на казахском языке: история и опыт	32
ӘЛІСЖАН С.Қ.	Термин қалыптастырудың өзекті мәселелері	44
БЕКЕНОВА Г.Ш.	Тұрақты тіркестердегі «төрт түлік мал» концептісі	53
ДАВЛЕТОВА С.Е., БИЖКЕНОВА А.Е.	Вернакулярлық контенттерді жер атауларында қолдану және оның тілдік-танымдық ерекшеліктері	61
ДОЛДИНОВ С.А. ЖУСУПОВА Г.М. ВЕРБА Е.А.	Аргументация и убедительная речь в политике Казахстана	76
ЖАКУПОВ Ж.А., ТҮЙЛЕБАЕВА Қ.Б.	Сөз семасиологиясындағы синергетика	88
ИБРАЕВА М.Б.	Постсубмәдениет өкілдерінің тілдік бейнесі	98
ISKAKOVA G.ZH., RYSPAYEVAD S.	Language and emotions: emotional lexicon in a literary text (based on the works of A. Kekilbayev, Ch. Aitmatov)	107
ИСПАНДИЯРОВА А.Т.	Қазақ халық лирикасындағы когнитивті метафораның семантикалық сипаты	121
SAGIDOLDA G., RAINBEKOVA G.S.	On lexicography of antonyms in the kazakh language	130
ТҮРҒАНБАЕВА Қ.М., САРЕКЕНОВА Қ.Қ.	Қазақ-түрік тілдеріндегі баланың дүниеге келуіне қатысты фразеологизмдердің этнографиялық сипаты	138
УРАЗАЕВА Қ.Б., ЖАРҚЫНБЕКОВА Ш.Қ., ЕРІК Г.	Языковая личность бия и эффективная коммуникация	147

ӘДЕБИЕТТАНУ / ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ / LITERATURE STUDIES

АБДРАСИЛ Н.С., ЖАПАРОВА А.Ж.	Мұхтар Әуезовтің «Көксерек» повесіндегі метафораларды салыстырмалы талдау (түпнұсқа және аударма нұсқалары негізінде)	158
АЙМҰХАМБЕТ Ж.Ә., ДАУЫЛБАЙ М.	Әбіш Кекілбайдың «Ханша-дария» хикаясындағы Гүрбелжін бейнесі	171
АСАН Н.Б., ХАЛИКОВА Н.С.	Әлішер Рахаттың «Параллель» романының қазіргі қазақ прозасының дамуындағы орны	179
БАЙТУРИНА У.К.	Русский социализм Н.Г. Чернышевского и русская идея Ф.М. Достоевского	189

КӘРІМХАН З.Т., ӘУБӘКІРОВА Қ.Ә., ТОҚТАРБАЙ Е.Н. МАНСУРОВА Ә.Ж. ОРДА Г.Ж.	Қазақ әдебиетіндегі мемуаристика. Отыншы Әлжанұлы жазған қазанама естелік ретінде	199
НЕСИПБЕКОВА А.С., СМАГУЛОВ Ж.К.	Мағжан мен Сәкен: тұлғалар тұтастығы	216
СҰЛТАНҒАЛИЕВА Р.Б., БІРЛЕСОВА Б.Б.	Қазақ әңгімелеріндегі бақсы сарыны	225
TASNEKOVA A.T., ZHURUSSOV N.K., SHARAUOV A.K	Ideological and thematic basis of children's folklore in the research of Bekmurat Uakhatov	238
ТУРСЫНХАНОВА Қ.Қ., МУКАЖАНОВА Р.М. *ХУСАИНОВА А.К.	Шәкәрімнің ақындық кітапханасы Түркі фольклорындағы «әйел» бейнесінің гендерлік аспектісі	249 260

**ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ /
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ /
METHODOLOGY OF TEACHING LANGUAGE AND LITERATURE**

JANDILDINOV M.K., ZHAPAROVA A.ZH., TUSSUPBEKOVA M. ZH.	The role of online resources in the process of english learning	270
КЕРІМБЕКОВА Б.Д. ОТАРБАЕВА Ғ.Н.	Әдебиет сабағында оқушылардың креативті ойлауын қалыптастыра отырып шығармашылыққа баулу жолдары	281
ҚУАНБАЕВА Ж.С., БАЙҒҰТОВА Д.Н., ИБРАГИМОВА У.Б.	Цифрлық білім беруде геймификация оқытудың жаңа тәсілі ретінде	291

А.К. ХУСАИНОВА

Alikhan Bokeikhan University, Семей, Қазақстан

(e-mail: uanai@mail.ru)

ТҮРКІ ФОЛЬКЛОРЫНДАҒЫ «ӘЙЕЛ» БЕЙНЕСІНІҢ ГЕНДЕРЛІК АСПЕКТІСІ

Аңдатпа. Мақалада түркі фольклорындағы «әйел» бейнесінің гендерлік аспектісі талданған. Түркі әлемінде ана-әйелдердің алатын орны ерекше. Түркі фольклорындағы гендерлік аспектісі мифология, діни негіздер аясында анықталды.

Әдебиеттану ғылымында әйелдер бейнесін зерттеу үрдісі ешқашан назардан тыс қалған емес. Ғылыми мақалада бүгінгі таңда фольклористика, түркі әдебиеті, оның ішінде түркі әйелінің бейнесін, оның қоғамдағы орнын тереңірек қарастырып жүрген отандық, ресейлік, түркі түркологтардың зерттеулері де қамтылды.

Мақалада түркі және түркі халықтарының фольклорындағы әйелдер бейнесі зерттеу нысаны болып табылады. Сондай-ақ, жұмыста ежелгі түркі қоғамындағы әйелдердің қоғамдық орны, түркі мәдениетіндегі саяси және әлеуметтік құндылығы жоғары болғандығы қарастырылды. Қорқыт ата хикаятында әйел бейнесінің пайымдалуы, яғни әйел отбасының қамқоры, қорғаушысы сипатында бейнеленуі, сондай-ақ, түркі әйелдерінің бейнесіндегі қаһармандық сарын айшықталады. Исламдық кезеңдегі түркі қоғамында әйелдердің орны мен маңызы жоғары болғандығы образдар арқылы айқындалады.

Зерттеу нәтижесінде түркі фольклорындағы «әйел» образы мифологиялық, діни негізде қарастырылып, гендерлік модель анықталды. Түркі фольклорындағы гендерлік модель қоғамдық құрылымдар мен әлеуметтік ұстанымдар аясында қалыптасқаны талданды.

Түйін сөздер: түркі әдебиеті, әйелдер образы, фольклор, гендерлік аспект, гендерлік модель, түркі мифологиясы

Кіріспе. Қазіргі таңда гендерлік аспекттің зерттелуі қоғамда қалыптасқан мәдени құндылықтардың айқын көрінісі саналады. Аңыз, миф, ертегі сынды фольклорлық мәтіндердегі гендерлік модельдер дәстүрлі этномәдени дүниетанымнан хабар береді.

Сонымен қатар гендерлік аспект «еркек» және «әйел» туралы түсініктердің, қоғамда қалыптасқан әлеуметтік ұстанымдардың жиынтығы ретінде анықталады. Осы негізде түркі фольклорында қалыптасқан «әйел» образының гендерлік аспектісін зерттеудің өзектілігі этномәдени дүниетанымда қалыптасқан гендерлік модельдерді айқындаумен байланысты.

Мақалада түркі халықтарындағы әйел бейнесінің гендерлік аспектісі қазақ, татар, түркі халықтарының фольклоры мысалында анықталды. Осылайша мақаланың мақсаты түркі фольклорын гендерлік аспектіде қарастырып, этномәдени дүниетанымда қалыптасқан түсініктер мен ұстанымдарды айқындау. Қазақ, татар, түркі халықтарында қалыптасқан «әйел» бейнесінің мифологиялық негізін қарастыру, түркі фольклордағы «әйел» образының гендерлік моделін айқындау, этномәдени дүниетанымда қалыптасқан әйел образының мифологиялық негіздерін анықтау міндеттері көзделді.

Түркі қағанаты (552-745 жылдар) тұсында өмірге келген «Күлтегін» батыр туралы жыр, VI-IX ғасырлардың әдеби мұралары – «Қорқыт ата кітабы», «Оғыз-наме», Әбу-Насыр әл-Фараби, X-XII ғасырлардағы әдебиет үлгілері – Махмұд Қашғаридің «Диуани

лұғат ат-түрік», Жүсіп Баласағұнның «Құтты білік» дастаны, Ахмед Иугінекидің «Ақиқат сыйы», Ахмет Яссауидің «Диуани Хикмат» («Даналық кітабы») т.б. ежелгі мұралар түрік жазба әдебиетінің де алғашқы бастаулары болып табылады. Түркі халықтарына ортақ әдеби мұраларда «әйел» бейнесінің гендерлік аспектісі ислам түсініктерімен анықталады. Мәселен зерттеуші Е.М. Терентьева татар халқында «әйел» бейнесі жайлы қалыптасқан гендерлік модельге әлеуметтік сипаты жағынан ислам дінінің ықпалы мол болғанын айтады. Нақтырақ айтатын болсақ, зерттеуші әлеуметтік жағынан қоғамдық құрылымда әйелдердің ерлерге бағынышты болғанын жеткізеді [1, 88]. Қазақ, түрік халықтарында да «әйел» бейнесі жайлы қалыптасқан гендерлік модель діни, мифологиялық сипаттарымен анықталады.

Әдістеме және зерттеу әдістері. Ғылыми мақаланы дайындау барысында ғылыми ақпараттарға, көзқарастарға теориялық талдау жасалынды. Түркі халықтарына ортақ көне түркі әдебиетінің бастауы болған Қорқыт ата кітабы, аңыздар мен дастандарды, ортақ ауыз әдебиеті үлгілерін қарастыруда салыстырмалы әдіс қағидалары қолданылды. Сонымен бірге түркі фольклорындағы гендерлік аспекті анықтау барысында индукция әдісі қарастырылып, гендерлік модельдерді айқындауда фольклорлық мәтіндер гендерлік ұстаным аясында талданып, сипаттама, жүйелеу, тарихи-салыстырмалы әдіс-тәсілдер пайдаланылды.

XX ғасырдың алпысыншы жылдарында ғылыми айналымға «гендер» ұғымы енді. Жаңа ғылыми бағыттың енуіне структурализмнен прагматикаға ауысу, сонымен қатар XX ғасырдың екінші жартысындағы феминистік қозғалыстар себеп болды. Гендерлік зерттеулер пәнаралық сипатқа ие. Нақтырақ айтатын болсақ, психология, әлеуметтану, мәдениеттану сынды ғылымдар тоғысында анықталады. Осылайша гендерлік зерттеулер мынадай сипаттарға ие: мәдени, әлеуметтік, психологиялық.

Зерттеуші Ю.Ю. Атрощенко анықтауынша фольклорлық гендерлік зерттеулердің аз екенін жеткізеді [2, 11]. Аталған бағыт бойынша зерттеушілер қатары: Р. Лакофф, Э. Гоффман, Ю. Закирова, Л. Ибрагимова, М. Сташкова, Ю. Атрощенко және т.б. Бүгінгі таңда фольклористика, түрік әдебиеті, оның ішінде түрік әйелінің бейнесін, оның қоғамдағы орнын тереңірек қарастырып жүрген отандық, ресейлік, түрік түркологтардың зерттеулері де баршылық. Нақты дәлел келтірер болсақ, ғалымдар У. Мұсабекованың «Образ женщины в мифе, фольклоре, тюркской литературе» (на материале тюркской культуры) [3, 37], М.М. Репенкованың «Женщины Турции в литературе и обществе» [4, 72], Т.Ш. Биттированың «Фрагменты турецкой истории начала XX века и образ Ататюрка в фольклоре карачаево-баркарской диаспоры» [5, 25] т.б. зерттеулерінде әйелдердің түрік мәдениеті мен мемлекеттік дәстүріндегі орны тарихи тұрғыдан қарастырылған.

Түркиялық ғалымдар Хасан Аджардың «Түрік мәдениеті мен мемлекеттік дәстүріндегі әйелдер» (Hasan Acar. «Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Kadın») атты ғылыми зерттеуінің мақсаты ежелгі түріктердің өткен кезеңнен бүгінгі күнге дейін «әйелдердің» мемлекет пен қоғам үшін маңыздылығын сараптайды. Автор аталмыш еңбекті «Көне түркі мемлекетіндегі әйел», «Исламнан кейінгі түркі әйелдері», «Осман империясындағы түрік әйелдері» және «Республика жарияланғаннан кейінгі түрік әйелі» [6, 397] атауларымен ішкі бөлімдерге бөліп қарастырады.

Илхан Аксойдың «Қоғамдық және саяси процестегі түрік әйелдері» (İlhan Aksoy. «Toplumsal ve Siyasal Süreçte Türk Kadını») [7, 11] тақырыбындағы ғылыми зерттеуі исламға дейінгі және исламнан кейінгі «түрік әйелдері» феноменіне бағытталған.

Түрік ғалымы Умай Гүнайдың да көпжылғы зерттеу нысаны «Түрік эпостары мен аңыздарында әйелдер» (Umay Günay, «Türk Destan ve Efsanelerinde Kadın») [8, 408] мәселесі, яғни әйелдер бейнесі екеніне көз жеткіздік. Умай Гүнайдың кейінгі зерттеулерінің жалғасы осы аталмыш тақырып – «Исламдық дәуірдегі түрік қоғамындағы әйелдердің орны мен маңызына» арналған.

Профессор Айфер Ильмаздың ғылыми зерттеу бағыты да «Түрік мәдениетіндегі әйелдер» (Ayfer Yılmaz. «Femme dans la culture turque») [9, 115] тақырыбы.

Қазақ, татар, түрік фольклорында «әйел» бейнесінің гендерлік аспектісін зерттеу мәдени, әлеуметтік, психологиялық, сонымен қатар мифологиялық аспектілермен айқындалады. Үш халыққа ортақ фольклорлық мәтіндер, әдеби мұраларды талдау арқылы қалыптасқан гендерлік модельдер анықталады.

Талқылау мен бақылау. Түркі халықтарының көне мәдени мұрасының бір түрі – фольклор. Түркі фольклорында «әйел» бейнесі көбіне әйел-ана, отбасы ұғымдарымен байланысты анықталды. Әйел-ана бейнесі кез келген ұлттың әдебиетінде өз заманының келелі мәселелерін көтеретін өзекті тақырып болды. Әйел бейнесі туралы әлемдік және түрік әдебиетінің танымал өкілдерінің еңбектері және олардың ана бейнесін сомдаудағы дәстүрлері туралы ғылыми ойлары жүйеленген. Біздің ғасырлар бойғы әдеби мұраларымызда әйел-ананың жан дүниесі, тылсым әлемі, нәзіктік, сұлулық, даналық, батылдық, адамгершілік қасиеттері маңызды тақырыпқа айналды.

Адамзаттың ата-бабасы саналатын Адам ата мен Хауа анадан бастап «әйелдер» бейнесі өмір жағдайының барлық қиындықтарына қарамастан, әйел заты жер бетінде өмір сүру үшін үнемі күрес жүргізді. Бұл күрестің ауқымы әр қоғамның әйелдерге деген әртүрлі көзқарастарымен қалыптасты.

Түркі халықтарындағы «әйел» бейнесі жайлы гендерлік түсінік Ұмай ана жайлы бинарлық оппозиция түсініктерімен байланысты анықталады. Бинарлық оппозиция жайлы зерттеуінде А. Абилдаев, Ж. Аймұханбет, А. Мирзахметов «аспан – жер» бинарлық жұптары аясында көрсетеді [10, 83]. Мифтерде жиі кездесетін аспан мен жер бинарлық оппозициялық жұбы жаратылыс пен ғаламды терең түсінудің үлгісі саналады. Соның ішінде «көк аспан» - әке – Тәңір болса, «жер» - ана – Ұмай деп анықталады. Осылайша ғаламның жаратылысы мифтік дүниетанымда еркек пен әйел жайлы архетиптік бейнелермен танылады.

З.Фрейдтің «бейсаналылық» ұғымын тереңдете зерттеген К. Юнг символдық образдар мен мифтердің негізі архетиптер деп анықтайды. Зерттеушінің пікірінше «архетип – бұрыннан қалыптасқан психикалық құрылымдар». Мәселен зерттеуші анима архетипі адамның эмоционалды күйімен байланысты «жалмауыз» бейнесімен анықталатынын айтады [11, 54], яғни «жалмауыз» бейнесі архетип теориясына сүйенсек, ана мифологемасы деп танылады.

Түркі фольклорында жезтырнақ, албасты, мыстан кемпір бейнелері мифтерде, аңыздарда, ертегілерде көптеп кездеседі. М. Қашқари сөздігінде «албасты» сөзін көбіне балаларды қорқыту үшін қолданылатынын айтады. Ш. Уәлиханов албастының жаңа босанған әйелге зиянын тигізетінін, кейде жезтырнақ деп аталатынын жеткізеді. Түрік тілінде «албасты» деп аталса, татар тілінде «албасты» деп аталады. Қазақ, татар, түрік фольклорындағы анима архетипінің көрінісі 1-кестеде берілген.

1-кесте. Қазақ, татар, түрік фольклорындағы «анима» архетипінің көрінісі.

Қазақ фольклорында	Татар фольклорында	Түрік фольклорында
«Албасты» - әйел бейнесіндегі қара ниетті кейіпкер. Әйелдердің босанатын уақытында зиянын тигізеді.	«Албасты» - әйел кейпіндегі ұсқынсыз мифологиялық кейіпкер. Әр түрлі жануарларға, заттарға айнала алатын, адамдарға зиянын тигізеді. Славян мифологиясындағы «су перісімен» ұқсас.	«Албасты» - ұсқынсыз, шашы ұзын, арқасында ет, сүйек жоқ әйел кейпіндегі мифологиялық кейіпкер.

Татар, түрік фольклорында албасты бейнесі қазақ фольклорындағы «жезтырнақ» бейнесімен байланысты анықталады. Мәселен татар фольклорында албасты жайлы аңызда мынадай сюжет жиі кездеседі. Батыр түн ішінде өзіне таныс мекенде екі пішенді көреді. Соның біреуінде от жанып тұрады. Содан кейін батыр бұрын-соңды болмаған

орманның ішіне тап болады. Батырдың алдында албастыдан қалай да болсын құтылу амалы тұрады. Бұл сюжетте албасты қызыл түсті тері деп суреттеледі немесе қызыл киімді деп бейнеленеді. Десе де татар фольклорында албасты зияны жоқ мифтік кейіпкер ретінде сомдалады. Қазақ фольклорында жезтырнақ кешкі уақытта жалғыз жүрген аңшыларға, мергендерге шабуыл жасайтын зұлым кейіпкер ретінде бейнеленеді.

Мифологияда әйел образының жағымсыз, қорқынышты сипатта берілуі қоғамдық құрылыстардың, әлеуметтік ұстанымдардың өзгеруімен байланысты. Бұл жөнінде С.Қасқабасов «Ойөріс» еңбегінде «кенже бала» жайлы пікірінде тоқталады [12, 78]. Қоғамдық құрылыстың өзгеруімен бұрынғы «ана» құдайы сипатынан айырылып, оның орнына «әкенің» үлесі жоғары болды. Осы себептен бұрынғы ана сипатында жоғары дәріптелген «албасты», «жезтырнақ» сынды анима архетипі жағымсыз сипатта танылды.

Түркі қоғамында ислам дінінің енуімен әйел образы жайлы түсінікте өзгеріске ұшырады. Мәселен мынадай мақал: «Коп оқуған еркек қады болур, коп оқуған кадын джады болур». Көп оқыған еркек қади болады, көп оқыған әйел мыстан болады деген мақалда қоғамдық құрылыстың өзгерісі айқын көрінеді. Бұндағы әйел образы жағымсыз сипатта танылады. Бұндағы «қади» деп отырғанымыз – шарият ережелерін, заңдарын жетік білетін діни төреші. Осы негізде татар фольклорында «әйел» образына анима архетипінің негізінде айқындалатынын көреміз.

Түрік әйелінің қоғамдағы орны туралы алғашқы ақпаратты жазу-сызуға көшкенге дейінгі Орхон жазбалары мен ауыз әдебиеті туындыларынан кездестіруге болады. Тарих қойнауындағы түрік әйелдері саясатқа араласқан, қоғамдық өмірде маңызды рөл атқарды. Сонымен қатар әйелдердің рөлі дінге, мәдениетке, қоғам мен уақыт құрылымына сәйкес өзгерді.

Нәтижелер. Ежелгі түркі әйелдерінің хал-ахуалы туралы мағлұматтарды жинай отырып, тарихшы-ғалым Л.Н. Гумилев өзінің «Көне түріктер» еңбегінде: «Түріктер әйелдерді сал-серілердей әдейі қатты құрметтейді. Баласы үйге кіргенде алдымен анасына бас иіп, тағзым еткен, содан соң барып әкесіне сәлем берген. Орхон жазуында Күлтегін ордадағы апа-қарындастарына өлім қаупі төнген кезде жанқиярлықпен қорғауы үлкен шабытпен жырланады» [13, 350], – деп жазған.

Сондай-ақ түрік тілі мен мәдениетінің ең ұлы туындыларының бірі саналатын «Қорқыт ата» кітабында да «ата-ана» ұғымдары молынан қолданылады. Ежелгі түрік қоғамында ерлер мен әйелдер, қаған мен хатун мемлекет басқаруда бірге шешім қабылдаған. Әйелдердің әскери немесе саяси рөлі болмаса да, қағанның алдында мемлекетті басқаруда жауапты қызмет атқарған, хатун мәртебесімен отырған. Хатун қағанмен әртүрлі саяси хаттар мен келісімшарттарға бірге шешім шығарған. Ежелгі түріктер кез келген бұйрықты жазғанда мәтіннің басында: «Қаған мен хатун бұйырады» деп көрсеткен.

Қаған құрылтайға, храмдарға және түрлі кездесулерге міндетті түрде әйелімен бірге барған. Барлық ресми басқосуларға қатысқан хатун да дауыс беруге жауапты болды. Қаған жорыққа аттанған кезде де хатун елді қағанның өкілі ретінде басқарды. Хатун сонымен бірге түрік мәжілістерін басқару міндеттерін де атқарған.

Мысалы Білге қағанның жазбасында: «Tanrı Türk millet yok olmasın diye babam İl-teriş Kağan ile anam İl-bilge Hatun'ı yüksetti» [14, 141], қазақшасы «Құдай менің әкем Елтеріс қағанды және менің анам Ілбілге хатунды түрік ұлты жойылып кетпес үшін өсірді», – деген жазба түрік мәдениетіндегі әйелдердің саяси және әлеуметтік құндылығы қаншалықты жоғары екендігін көрсетеді.

Түрік халықтары мен ұлыстарына ортақ тұлғаның бірегейі, Харизмидің ұлы түрік ғалымы және философы, XI-XII ғасырлардың тоғысында (1047-1131) ғұмыр кешкен Әбілқасым әз-Земахшари өлеңдерінде «Türk kadınları hakkındaki şiirlerinde bu güzellerin orta boylu, ince belli, uzun saçlı, yau (keman) kaşlı, çekik gözlü ve gövdelerinin bacaklarından daha uzun ol duğunu betimlemistir» [15, 47] деген жыр жолдарынан түрік аруларын орта бойлы, жінішке белді, ұзын шашты, қиғаш қасты, нәркес көзді және денелері аяқтарынан ұзын деп сипаттайды.

Түрік аңыздарында әйел отбасының қамқоршысы әрі берекесі болған. Манастың әйелі Қаныкей, шешесі Чыйырды хатун, Семетейдің әйелі Айчөрек, Көкчөнің әйелі Ақ-Еркеч, Алмамбеттің әйелі Алтынай өте ақылды және батыл әйелдер болған. Олар қазақтың «Қобыланды батыр» жырында да Орхон жазуларындағыдай қорғаушы сипатында бейнеленеді.

Түркілік рухы жауынгер әйел бейнесімен өрілген: біріншіден, бұл біздің ерекше тарихи және мәдени кеңістігіміздегі эпостық дәуірге үндес келеді. Мысалы, «Қорқыт ата» кітабындағы сөз өрнектеріне назар аударалық: «Қам Бура-Бекұлы Бамсы Бәрік әңгімесінің баяны» жырындағы Бәріктің әкесіне айтқаны «Әке, маған қыз алып бер. Мен орнымнан тұрғанша, ол тұра жөнелетін, мен зор қара атыма мінгенше, ол аттанып кететін, мен жауыма жеткенше, ол жаудың басын кесіп әкелетін болсын, сондай бір қызды алып бер, әке» деп өзінен бұрын жауға шабатын, жауды жеңетін серіктес жар іздеп тауып қосылуы [16, 51], немесе «Алпамыс батыр» жырындағы Гүлбаршын, «Қамбар» жырындағы Назым, «Қобыланды батыр» жырындағы Құртқа бейнелерінің ерлерге қарағанда ержүрек кейіпте суреттелуін т.б. атап өтуімізге болады.

«Қорқыт ата» хикаяларында да әйелдер ерекше дәріптеледі. Жырда үй тірлігіне ие әйел бейнесі күйеуін құрметтейтін, әрдайым күйеуінің қасынан табылатын, сүйіспеншілігі мен мойынсұнғыштығын танытқан, қонақжай, жомарт, өсек айтпайтын кейіпкер ретінде ұсынылады.

Әйелдер ешқашан ішкі араздық мен дағдарыстарға себепші болмаған. Өрқашан тыныштық пен ынтымақтың ұйытқысы болған. Еркек тарапынан да жұбайына деген құрмет пен сүйіспеншілікті байқауға болады. Мысалы, «Қорқыт ата» кітабындағы «Дірсе ханның баласы Бұқаш хан оқиғасы» жырындағы Дірсе ханның әйеліне айтқан сөздерін еске түсірейік: «Мұнда кел, басымның бақыты, үйімнің тағы, үйімнен шыға ырғалған сұңғақ бойлым...» [16, 17]. Жырдағы әйелдердің көркем келбеті ерекше сипатталады:

«Beri gelsene başım bahtı, evim tahtı!
Evden çıkıp yürüyende servi boylum,
Kurulu yaya benzer çatma kaşlım
İkiz badem sığmayan dar ağızlım,
Güz elmasına benzer al yanaklım
Kadınım, dirtğim, dölëğim!» (Gökyay, 1976) [9, 113].

Дірсе хан «Сіз келгеннен бері менің басым жақсы болды, менің үйім тақ болды! Менің әйелім, менің тірегім, менің ұрығым!» деп жұбайының «қиғаш қасты, оймақ ауыз, қызғылт беті күзгі алмадай» сұлу көркіне тамсанады.

«Қорқыт ата» хикаяларында түрік әйелінің күйеуіне өмір бойы адал болуы, оның қандай жағдайда болса да абырой-намысын қорғау керектігі атап көрсетілген. Ана мен қалыңдық бейнесі де тазалық пен адалдықтың белгісі ретінде бейнеленген. Эпоста әсіресе анаға деген махаббат ерекше ашылған, бұның ең жақсы үлгісі Бұрла хатун бейнесімен сомдалады.

Қазан хан өз уәзірлерімен бірге аң аулауға шыққанда, үйін тонаған дұшпандар қырық қыздан тұратын үлкен отбасын да тұтқынға алады. Қазан ханның әйелі Бұрла қатын мен ұлы Ұрыз да тұтқынға алынады. Тұтқындардың арасынан Қазан ханның әйелін табу үшін, дұшпандар Ұрызды ілгішке іліп, етін қуырып, тұтқындарға бермек болып шешім қабылдайды. Ет жеуден тек Қазан ханның әйелі ғана бас тартады. Бірақ Ұрыз анасына өзін білдіртуге қарсы болады. Ол анасына: «Олар менің етімді қуыра берсін, қыздар бір тілім жесе, сіз екі тілім жеңіз, бастысы сізді ешкім білмесін. Абай болыңыз!» деп өтінеді. Қолға түскен Қазан ханының әйелі Бұрла хатун ұлын өлтіреміз деп қорқытқанына қарамастан, жауларына қарсы шығып, намысын қорғап күреседі.

«Қорқыт ата» кітабында көшпелі түрік қоғамында еркек әдетте әйелді, ал әйел – ер адамды күші мен батылдығы жағынан сынайды деген мысалдарды көп кездестіреміз. Бір бидің қызы Селжан хатун тұрмысқа шығарда ер адамнан өте күшті әрі батыл болуды талап етеді. Селжан хатун атқа еркін мініп, садақты дәл тартатын мерген болған екен.

Бамси Бейректің құрсақ қалыңдығы Бану Шешек те дәл Селжан хатун сияқты батыр қыз болған. Батыл, оқ атуда қабілетті Бану Шешек Бейрекпен кездескенде оны жекпе-жекке шақырып, күш сынасып, қабілетін сыннан өткізген. Сөйтіп Бамсы Бейректің өзіне лайық жар болар-болмасын сынады.

Қырғыз дастандарында үйлену рәсіміндегі әйел, кем дегенде, үйленетін еркек сияқты батыл болуы керек. Манасқа үйленетін Қаныкейдің де батылдығы сыналған. Дастанда Қаныкей ару бейнесі «Манастың қаруын алды, сауытын киді, Аққұла атына мініп, арыстандай шайқасты» деп суреттелген.

«Қорқыт ата» кітабындағы «Дели Думрул» («Алпамыс») хикаятында Әзірейіл Дели Думрудың жанын алмақ болғанда, әйелі Әзірейілге еш ойланбастан өз өмірін құрбан етпек болады.

«Манас» дастанында: «Әйел бірдеңе айтса, оны тыңдаңдар, айтқаны тура келеді» деген тәлім бар. Ал қазақтың «Бірінші байлық – денсаулық, екінші байлық – ақ жаулық» деген нақылынан-ақ әйел-анаға берілген жоғары құрметті аңғаруға болады. Қысқасы, әйелдердің түрік мәдениетінде қоғамдағы орны орнықты болды.

Түрік әйелдерінің бейнесіндегі қаһармандық сарын сақталып қалған топонимдерде көрінеді. Мысалы, «Қыз өлген көл» туралы аңызда елін жаудан қорғаған қаһарман қыз ерлігі баян етіледі. Бұл көлдің атауы дұшпандар басшысымен бірге суға кеткен қыздың есімімен, ал қыздың елінен тартып алған малды айдаған жер «Мыңжылқы» және «Түйежайлау» деп аталған.

Моңғол халқының аңыздарына назар аударсақ, түркі халықтары әйелдерінің бейнесіндегі ұқсастықтарды байқауға болады. Бұл байланыс түрік және моңғол аңыздарындағы көне мотивтердің сақталуымен анықталады. Көптеген жағдайларда әйел кейіпкерлері матриархаттық идеологияның көрінісі ретінде қоғамда үлкен күшке ие «батыр қыздар» ретінде ұсынылады. Сондай-ақ әйел бейнесі бақсылықпен байланысты және бақсылық рухында көрінеді. Әйел бейнесінің көнелігі жануарлар кейпінде берілуімен де көрінеді. Мысалы, егер Алдын даңғыны батырдың әйелі құс бейнесінде көрінетін болса, Бора-Шәәлей қоянға айналады, алтынбасты тұрпан болып саналатын Онгун-Чечен әйел табиғатының екінші түрін ашса, бір жағынан, түркі халықтарының тотемге табынған болмыс-дүниетанымын көрсетеді.

Түркі халықтарының ортақ ақыны Қорқыт қобызшысының еңбегінде оғыздардың батырлық эпостары, көптеген түркі тілдес халықтардың аңыздары мен әңгімелері жинақталған. Шығармада ежелгі адамдардың исламға дейінгі әйелдерге қатысты ана беделі, отбасы және туыстық қатынастағы рәсімдері, ырым-ғұрыптар сақталған.

Эпостың басты тақырыбы – ішкі және сыртқы жауларға қарсы күш-жігер беретін, батырға тән ерлік жасауға бағытталған патриотизм идеясы. Эпостың кейіпкерлері үлкенге ізет көрсетеді, әсіресе аналарына, жалпы әйел атаулыға зор құрметпен қарайды.

Түрік әдебиетіндегі әйел бейнесін қарастырып жүрген ғалым У.Мұсабекова «Образ женщины в мифе, фольклоре, тюркской литературе» атты зерттеуінде «Эволюция женского образ, его характера зависит от многих причин: конкретной исторической эпохи, политических и социальных изменений в обществе, идеологии. Лучшие качества женщины передавались из поколения в поколение, черты характера обогащались новым содержанием, о чем свидетельствуют этнографические источники, публицистические материалы, произведения устного народного творчества, литературные произведения» [3, 41] - деп әйел бейнесінің жаңаруын сөз етеді.

Ғалым У.Мұсабекова «Әйел бейнесінің эволюциясы, оның сипаты нақты тарихи дәуір, қоғамдағы саяси және әлеуметтік өзгерістер, идеология сияқты көптеген себептерге байланысты дей келе: әйелдің ең жақсы қасиеттері ұрпақтан-ұрпаққа беріліп, мінез ерекшеліктері жаңа мазмұнмен байытылады, бұған этнографиялық қайнар көздер, публицистикалық материалдар, ауызша халық шығармашылығы, әдеби шығармалар дәлел» деп тұжырымдайды.

Соңғы онжылдықтарда мифология қатпарларын зерделеп жүрген әдебиетші-ғалым Ж. Аймұхамбеттің «Түркі мифологиясы: типологиялық сипаты, ортақ мотивтер мен кейіпкерлер» [17, 43] атты зерттеуінде түркі дүниетанымының негізгі өзегі, түркі халықтарының мифтік танымының ұқсастығы мен айырмашылығы қарастырылады. Көне түркі мифтеріндегі адам мен табиғаттың байланысы, аспан мен жер туралы ежелгі ұғымдар жүйесі мысал ретінде алынып, тұжырым жасалған зерттеулерін атауға болады.

Қорытынды. Түркілердің исламға дейінгі дүниетанымынан сыр шертетін құнды еңбектердің бірі Қорқыт ата кітабы екені бәрімізге аян. Сонымен, жоғарыда келтірілген тарихи-әдеби дереккөздерге сүйене отырып, түркі халықтарындағы әйелдер бейнесінің гендерлік аспектісі Қорқыт еңбектерінде де сомдалған. Бұл тарихи шығармада да «әйел» бейнесі туралы пайымдаулар, гендерлік модельдер молынан көрініс тапқан.

«Қорқыт ата» кітабындағы әйелдер бейнесі тек отбасылық ортада ана, қалыңдық және жұбай ретінде ғана емес, сонымен бірге дана ақылгөй, намысшыл-батыл, сертке берік, төзімді-тұрақты, тәкаппар-қылықты қасиеттерімен де көрінеді. Эпос сюжеттерінде әйелдер ат құлағында ойнайды, қару қолданып, садақ-жебе атып, қылыш сермейді. Ержүрек әйел заты тұрмысқа шығар кезде күйеуді өздері таңдаған, «Кем дегенде, жігіт мен сияқты мықты, тура адам болуы керек» деген шарт қойған екен.

Ортағасырлық кезеңдегі әйелдердің бейнесін тану үшін түркі тілдес халықтардың аңыз-әңгімелеріне үңілсек, онда «жеңімпазға ұзату» дәстүрі көптеп кездеседі. Осы үрдіс көне аңыздар мен ертегілерден тұратын түркі этностарының эпостарында жалғасын табады. Бұл шығармалардың басты тақырыбы – сол кездегі ер-батырдың идеал әйел ретінде бейнеленген сүйіктісі үшін күресі.

Еркектің басына қауіп-қатер төнген кезде ең алдымен оның әйелі мен шешесі әрдайым жанынан табылады немесе көмекке келеді. Осындай батыл қасиеттерді иеленген түрік әйелі сондай-ақ нәзік жанды, отбасындағы ата-анаға, бала-шағаға шексіз мейірім иесі. Дастандарда атқа мінген, қару-жарақ ұстаған әйелдердің ел басқаруда, күш-жігер, қайрат пен батылдық жағынан ер адамдардан осалдығы жоқ. Осы әйелдер іс түскенде ерлерінің жолында жандарын құрбан етуге дейін барған.

Түркі фольклорындағы гендерлік модельдер мифологиялық түсініктермен, оның ішінде анима архетипімен анықталады. Сонымен бірге «әйел-ана» гендерлік моделі орта ғасырлық әдеби мұраларда кеңінен көрініс тапқанын айқындаймыз. Осылайша түркі фольклорындағы гендерлік аспект қоғамдық құрылыс пен әлеуметтік ұстанымдардың өзгерісімен «әйел» бейнесінің күрделі екенін анықтаймыз.

Қорытындылай келе, батырлық дастандар мен ғашықтық жырларға кейіпкер болған, күні бүгінге дейін өзінің ақыл-ойы мен сұлулығына тамсандыратын қасиетті Домалақ ана, Айша бибі, Айғаным, Ұлпан, Зере, Ұлжан сынды дана аналарымыздың бейнесі қарапайым адам баласына, ақын-жазушыларға да үлгі болып келе жатыр. Демек, ананы қадірлеп-сыйлаған бауырлас халық болғандығымыздан бұл заңдылық екенін көреміз.

Әдебиеттер

1. Терентьева Е.М. Гендерные аспекты в картине мира крымских татар: этно-фольклорные и религиозные истоки, современные социокультурные практики // Социологический ежегодник. – М.: Наука, 2020. – С. 87-96.
2. Атрощенко Ю.Ю. Гендерная проблематика современной фольклористики // Сборники конференций НИЦ Социосфера. – М.: Биосфера, 2010. – №3. – С. 9-15.
3. Мусабекова У.А. Образ женщины в мифе, фольклоре тюркской литературе (на материале тюркской культуры) // Вестник Тамбовского университета. Серия филологических наук и культурологии. – Тамбов: 2016. – Т.2. – С. 35-41.
4. Репенкова М.М. Женщины Турции в литературе и обществе // Вестник Московского университета. – М.: 2008. №2. – С. 69-84.

5. Биттирова Т.Ш. Фрагменты Турецкой истории начала XX века и образ Ататюрка в фольклоре карачаево-балкарской диаспоры // *Международный научно-исследовательский журнал*. – М.: 2020. – С. 24-27.
6. Acar H. Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Kadın // *Insanveinsan*. – Istanbul: 2019. P. 395-411. DOI: <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.536610>
7. Aksoy İ. Toplumsal ve Siyasal Süreçte Türk Kadını // *Yasama Dergisi* (32). – Istanbul: 2016. – P. 7-20.
8. Günay U. Türk Destan ve Efsanelerinde Kadın. – Istanbul: Tercüman Kadın Ansiklopedisi, 1984. – P. 403-423.
9. Yılmaz A. Femme dans la culture turque // *Millifolklor*. – 2004. №61. – P. 111-123.
10. Абилдаева А., Айтмұханбет Ж., Мирзахметов А. Бинарлық оппозицияның актанттық көрінісі // *Еуразия гуманитарлық институты Хабаршысы*, 2024. №2. – Б. 80-89 DOI: <https://doi.org/10.55808/1999-4214.2024-2.08>
11. Юнг К. Г. Отношения между Я и бессознательным // *Сознание и бессознательное*. – М.: Академический проект, 2013. – 188 с.
12. Қасқабасов С. Ойөріс. – Алматы: Жібек жолы, 2009. – 303 б.
13. Гумилев Л.Н. Көне түріктер: көпшілік оқырман қауымға арналған. – Алматы: Білім, 1994. – 480 б.
14. Kafesoğlu İ. Türk Milli Kültürü. – İstanbul: Otuken, 2015. – 141 p.
15. Turan O. Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi. – İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2009. – 47 p.
16. Қорқыт ата кітабы. Түркі тілінен ауд. Б.Ысқақов. – Алматы: Жазушы, 1994. – 160 б.
17. Аймұхамбет Ж. Түркі мифологиясы: типологиялық сипаты, ортақ мотивтер мен кейіпкерлер // *Turkish world. Journal of Language and Literature*. – Ankara: Issue: 43. – Bahar-Spring 2017. – P. 25-43.

А.К. ХУСАИНОВА

Alikhan Bokeikhan University, Семей, Казахстан

ГЕНДЕРНЫЙ АСПЕКТ ОБРАЗА «ЖЕНЩИНЫ» В ТУРЕЦКОМ ФОЛЬКЛОРЕ

Аннотация. В статье анализируется гендерный аспект образа «женщины» в турецком фольклоре. Матери занимают особое место в тюркском мире. Гендерный аспект в турецком фольклоре определялся в рамках мифологии и религиозных основ.

Тенденция изучения женского образа в литературоведении никогда не оставалась незамеченной. Научная статья включала в себя фольклористику, турецкую литературу, в том числе исследования отечественных, российских, турецких тюркологов, которые более глубоко рассматривают образ турецкой женщины, ее место в обществе.

В работе также рассматривается общественное положение женщин в древнетюркском обществе, высокая политическая и социальная ценность в турецкой культуре. В рассказе Коркыт ата раскрывается образ женщины, то есть образ женщины-покровительницы, защитника семьи, а также героический мотив в образе турецких женщин. Женщины занимали высокое место и значение в турецком обществе в исламский период.

В результате исследования рассмотрен образ «женщины» в турецком фольклоре на мифологической и религиозной основах, определена гендерная модель. Проанализировано, что гендерная модель в турецком фольклоре формировалась в рамках социальных структур и социальных позиций.

Ключевые слова: турецкая литература, женский образ, гендерный аспект, гендерная модель, тюркская мифология

A.K. KHUSAINOVA

Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan

GENDER ASPECT OF THE IMAGE OF «WOMAN» IN TURKISH FOLKLORE

Annotation. The article analyzes the gender aspect of the image of «woman» in Turkish folklore. Mothers occupy a special place in the Turkic world. The gender aspect in Turkish folklore was determined within the framework of mythology and religious foundations.

In literary studies, the process of studying the image of women has never gone unnoticed. The scientific article also covers the research of domestic, Russian and Turkish Turkologists, who are currently studying folklore studies, Turkish literature, including the image of a Turkish woman, her place in society.

The paper also examined the social place of women in ancient Turkish society, the high political and social value in Turkish culture. The story of korkyt Ata reflects the image of a woman, that is, the image of a woman as a guardian, protector of the family, as well as the heroic image of Turkish women. The place and importance of women in Turkish society during the Islamic period is determined by images.

As a result of the study, the image of «woman» in Turkish folklore was considered on a mythological and religious basis, and the gender model was determined. It was analyzed that the gender model in Turkish folklore was formed within the framework of social structures and social positions.

Keywords: Turkish literature, images of women, folklore, gender aspect, gender model, Turkic mythology.

References

Terent'eva E.M. Gendernye aspekty v kartine mira krymskih tatar: jetno-fol'klornye i religioznye istoki, sovremennye sociokul'turnye praktiki // Sociologicheskij ezhegodnik. – M.: 2020. – S. 87-96.

2. Atroshhenko Ju.Ju. Gendernaja problematika sovremennoj fol'kloristiki // Sborniki konferencij NIC Sociosfera. – M.: 2010. – №3. – S. 9-15.

3. Musabekova U.A. Obraz zhenshhiny v mife, fol'klore tjurkskoj literature (na materiale tjurkskoj kul'tury) // Vestnik Tambovskogo universiteta. Seriya filologicheskikh nauk i kul'turologii. – Tambov: 2016. – T.2. – S. 35-41.

4. Repenkova M.M. Zhenshhiny Turcii v literature i obshhestve // Vestnik Moskovskogo universiteta. – M.: 2008. №2. – S. 69-84.

5. Bittirova T.Sh. Fragmenty Tureckoj istorii nachala HH veka i obraz Atatjurka v fol'klore karachaevo-balkarskoj diaspory // Mezhdunarodnyj nauchno-issledovatel'skij zhurnal. – M.: 2020. – S. 24-27.

6. Acar H. Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Kadın // İnsanveinsan. – Istanbul: 2019. P. 395-411. DOI: <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.536610>

7. Aksoy İ. Toplumsal ve Siyasal Süreçte Türk Kadını // Yasama Dergisi (32). – Istanbul: 2016. – P. 7-20.

8. Günay U. Türk Destan ve Efsanelerinde Kadın. – Istanbul: Tercüman Kadın Ansiklopedisi, 1984. – P. 403-423.

9. Yilmaz A. Femme dans la culture turque // Millifolklor. – 2004. №61. – P. 111-123.

10. Abildaeva A., Aitmühanbet J., Mirzahmetov A. Binarlyq opozitsiyanıñ aktanttyq körimisi // Eurazia gumanitarlyq instituty Habarşysy, 2024. №2. B. 80-89 DOI: <https://doi.org/10.55808/1999-4214.2024-2.08>

11. Jung K. G. Otnosheniya mezhdü Ja i bessoznatel'nym // Soznanie i bessoznatel'noe. – M.: Akademicheskij proekt, 2013. – 188 s.

12. Qasqabasov S. Oiöris. – Almaty: Jibek joly, 2009. – 303 b.

13. Gumilev L.N. Köne türükter: köpşilik oqyrman qauymğa arnalğan. – Almaty: Bılım, 1994. – 480 b.

14. Kafesoğlu İ. Türk Milli Kültürü. – İstanbul: Otuken, 2015. – 141 p.
15. Turan O. Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi. – İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2009. – 47 p.
16. Qorqyt ata kitabı. Türkî tîlînen aud. B.Ysqaqov. – Almaty: Jazuşy, 1994. – 160 b.
17. Aimühambet J. Türkî mifologiasy: tipologialyq sipaty, ortaқ motivter men keiipkerler // Turkish world. Journal of Language and Literature. – Ankara: Issue: 43. – Bahar-Spring 2017. – P. 25-434.

Автор туралы мәлімет:

Хусаинова Айгүл Кайкенқызы – Alikhan Bokeikhan University докторанты, Семей, Қазақстан.

Хусаинова Айгуль Кайкеновна – докторант Alikhan Bokeikhan University, Семей, Қазақстан.

Khusainova Aigul Kaykenovna – doctoral student at Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan.